

Revisió de mètodes sobre l'ensenyament de la literatura grega i propostes multidisciplinàries en temps de canvis

Jordi Redondo

Universitat de València
jordi.redondo@uv.es

Ramon Torné

Universidad de Oviedo
ramon.torne@gmail.com

Recepció: 4/10/2011

Resum

L'ensenyament de la literatura grega en els estudis de Filologia Clàssica ha abandonat els darrers anys el memorisme tradicional vinculat a un estudi diacrònic i basat en la concatenació de perfils biogràfics dependents de fonts que hom no qüestionava. A més d'incloure el discurs de la moderna teoria literària, l'article present mira de plantejar l'adaptació de la matèria d'acord amb les variables de cada curs i de les modernes tecnologies de treball col·laboratiu en línia.

Paraules clau: literatura, didàctica, biografisme, renovació, adaptabilitat.

La comunicació present tracta de la docència universitària de la literatura grega dins el context tant de la crítica literària contemporània com dels nous plans d'estudi adaptats a l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES). Partim, en primer lloc, d'una reflexió sobre els conceptes mateixos de la creació, transmissió i recepció literàries; segonament, de l'adaptació d'aquesta idea de la literatura als objectius, les funcions i les exigències d'una programació; i, finalment, de l'experiència docent dels darrers anys, recolzada en l'ús de materials, tant teòrics com pràctics, administrats en línia.

1. La revisió de l'ensenyament de la literatura grega antiga

Els darrers vint anys hem assistit a un procés, la vigència i intensitat del qual no han decrescut, ans al contrari, que ha arraconat tant la metodologia com les eines didàctiques tradicionals a l'ensenyament de la literatura grega antiga. El principi fonamental de la docència i aprenentatge de la literatura era el del biologisme, que s'aplicava amb regularitat tant a les literatures nacionals com als gèneres literaris i als autors. Les literatures clàssiques no escapaven a aquesta tendència, modelada d'acord amb els principis del positivisme científic del segle XIX i fortament implantada a l'ensenyament universitari, que tan sovint confon l'erudició amb la generació de coneixement, i l'enciclopedisme amb la crítica. Així, la idea que la literatura romana es correspon amb el geni d'una nació dominant constitueix la base de l'obra de Friedrich

Leo (1913, *passim*). Però el cas grec és igualment il·lustratiu de l'aplicació d'uns determinats prejudicis ideològics, com de seguida veurem.

Al llarg del segle XIX, la conformació d'una tradició didàctica en el camp de la literatura grega corre en paral·lel amb la universalització del model d'ensenyament superior que coneixem com la universitat napoleònica, i amb la valoració romàntica de la creació literària d'èpoques passades. Sens cap dubte, els pressupostos romàntics sobre la literatura grega han bastit també una especial percepció de la teoria estètica que inspirava aquesta creació. Més que un estudi sistemàtic de les idees gregues sobre l'art literari, els romàntics varen fer circular un discurs irreal, fonamentat en falses impressions originades en una intuïció més pròpia de *dilettanti* que no d'investigadors. Una de les seves més conspícues personalitats, Friedrich von Schiller, identificava la poesia grega amb l'alba de la cultura literària occidental.¹ El sentit d'aquesta posició teòrica era el d'identificar la creació literària grega, des dels seus orígens, amb l'inici d'una tradició cultural occidental que pretesament hauria arribat, tot i que amb notables intermitències, fins a l'actualitat.² Nogensmenys, aquest discurs ni tan sols n'era un d'elaborat per part dels crítics literaris, sinó que era manllevat als historiadors de l'art. Winckelmann ja havia ponderat, anys enrere, la puresa i la simplicitat de l'art grec, la superioritat del qual consistia a sublimar la naturalesa mateixa d'una manera ingènua, espontània, en què els creadors eren mers instruments d'un geni propi del poble grec.³ El mateix Winckelmann estava convençut que la bondat del clima grec –evidentment perfecte– feia impossible l'existència de les malalties venèries,⁴ i alguns anys més tard Von Schlegel hi afegia un condicionant prou més preocupant, el de les qualitats intrínseques de la raça hel·lènica.⁵ Opinió d'aquest caire es llegeixen encara en temps recents, reflectint una visió ideal de la literatura.⁶ La idea de Grècia, doncs, anava unida a la d'un espai físic i una raça incomparables dins la història del planeta i de la humanitat – per a la recepció d'aquesta idea a la filosofia moderna vegeu Redondo (2009)–, de bo i manera que les característiques *naturals* del creador grec conferien a la seua obra una dimensió inassolible per als autors d'altres cultures.

Una segona vessant dels estudis literaris, la de l'anàlisi del(s) gènere(s), acusa també l'empremta durant llargues dècades de l'orientació biològica, que guarda un clar paral·lelisme, al pla de la lingüística, amb el concepte de dialecte.⁷ Això feia parlar de gèneres majors, més antics en tant que primordials, organitzats ells mateixos al voltant d'una jerarquització afaïçonada per una pretesa cronologia relativa: èpica, lírica i drama haurien nascut consecutivament, d'acord amb èpoques successives de desenvolupament de les societats i literatures nacionals.⁸

¹ Només caldrà fixar-se en aquesta citació que recull Berr (1972, 29): «La poesia grega és pròpia d'un món juvenívol, ple d'espiritualitat».

² Leo 1904, 7: «Die Griechen haben auf zwei nationale Literaturen unmittelbar eingewirkt: die römische und die deutsche».

³ Eiselein 1825, 7-10. L'origen d'aquestes teories es troba a l'opuscle de Robert WOOD, *A Comparative View of the Ancient and Present State of the Troade. To Which is Prefixed an Essay on the Genius of Homer* (1767), Londres, aparegut en versió alemanya amb el títol *Robert Woods Versuch über das Originalgenie des Homers* (1773), Frankfurt, i que ben aviat va ocupar un lloc de preeminència en la formació literària dels Goethe, Herder, Schiller, Grillparzer, etc., i per consegüent de tot el romanticisme europeu. Vegeu Goethe 1887-1919, 204-206.

⁴ Eiselein 1825, 104-114.

⁵ Böcking 1856, 12-13.

⁶ Verdenius 1983.

⁷ Müller 1824.

⁸ Són també els casos respectius, a les filologies espanyola i catalana, de Ramón Menéndez Pidal (1980²) i Manuel Milà i Fontanals (1884, 203): «Entre los griegos, después de la epopeya que fue sin duda precedida por los himnos primitivos, y antes del esplendor de la poesía dramática, vemos una época

S'ha intentat també una definició dels gèneres a partir de la contrastació de les categories, inassimilables per elles mateixes en termes epistemològics, del temps físicopsicològic i dels gèneres mateixos. Bovet identificava la lírica amb la joventut, l'èpica amb l'edat adulta i el drama amb la vellesa (Bovet 1911). Anys més tard, el psicoanalista N. Frye ofería una variació menor i probablement menys afortunada encara, segons la qual la comèdia es corresponia amb la primavera, la novel·la amb l'estiu, la tragèdia amb la tardor i la sàtira amb l'hivern (Frye 1957). Però aquesta taxonomia de caire biològic no sembla ni certa, ni útil, ni justa.

L'orientació biològica afectava també, com si no, el concepte d'autor literari. En primer lloc, per la pràctica inexistència a la cultura europea de l'ensenyament superior de cap altra metodologia per a la didàctica de la literatura que no estigués basada en l'historicisme. Però també, pel que fa a la literatura grega antiga, per la influència d'una idea de l'hellenitat que combinava, d'una banda, la convicció que es tractava d'un poble distingit, tocat per la gràcia dels déus en funció d'allò que d'una manera confusa i taumatúrgica s'anomenava el *miracle grec*; i, d'altra banda, per la idea que l'individu era sempre superior al grup, definit com a sotmès al lideratge dels millors –i malauradament també al dels demagogs. En aquest sentit, val a assenyalar la influència de George Grote en la fixació de la llibertat individual com a valor suprem (Lytton 1837; Grote 1846-1856).

La revisió d'aquest model biològic té en Barthes i Foucault un exemple, provocador en molts sentits, de la reacció contrària, sustentada en la proclamació de la mort de l'autor literari.⁹ De manera més ponderada, la didàctica actual de la literatura grega antiga ha revaloritzat el concepte de gènere, per exemple, per damunt del de l'autor. Així, si el venerable manual de Lesky, la segona edició de la qual aparegué el 1957, dedicava àmplies seccions a l'inici de cada capítol al tractament de les notícies dels antics sobre el naixement, educació, relacions familiars, circumstàncies i fets notables i finalment el decés dels autors (Lesky 1957), el d'Easterling i Knox, publicat el 1985, consigna un breu resum biogràfic a la fi de l'obra, a manera d'apèndix (Easterling i Knox 1985). No es pot dir tanmateix que el plantejament tradicional hagi desaparegut, ni tan sols al pla de la recerca, malgrat denúncies tan evidents com les de Lefkowitz i Kivilo, entre d'altres dones.¹⁰ Val a remarcar aquesta condició femenina de les veus que més s'han destacat per la denúncia de la falsedat amb què s'ha bastit un discurs aparentment científic sobre la creació literària.

Des d'un punt de vista metodològic, per a l'assignació d'un paper només secundari a la noció de l'autor literari comptem amb les reflexions al respecte de Clay (1988),¹¹ a

intermedia en que figuran grandes poetas líricos y en que el género que cultivan cobra más individualidad, más variedad y más atractivo, así como también en los tiempos modernos fue también posterior a las narraciones heroicas y caballerescas la poesía lírica artística de los minnesingers y los trovadores». Que la posició de Milà s'estenia a les literatures modernes es fa explícit més endavant (Milà i Fontanals 1884, 212): «Las epopeyas se dividen en primitivas, es decir, las que han sido compuestas como efecto natural de los hechos y costumbres de una época heroica, y literarias, es decir, las que se han escrito posteriormente a imitación de las primeras».

⁹ Barthes 1987, 65-71; Foucault 1994. Tots dos autors francesos compten amb el notable precedent d'un connacional, el jesuïta Jean Hardouin (1646-1729), el qual mantenia el 1693 que, amb l'excepció de Ciceró, Plini el Vell i, per bé que parcialment, Virgili i Horaci, tota la resta dels autors clàssics eren invenció de lletraferits reinaxentistes.

¹⁰ Fairweather 1974, 231-275; Lefkowitz 1981; Kivilo 2001 i 2010; Irwin 2006. Un paral·lel exacte és el que trobem amb les biografies dels filòsofs, qüestió per a la qual comptem amb una aportació catalana (Grau 2009).

¹¹ Clay 1988.

les quals hem d'afegir les darreres contribucions sobre els conceptes d'autoria i execució dels poemes èpics.¹²

2. La didàctica de la literatura grega en l'actualitat. La seua docència prevista al pla d'estudis del grau de Filologia Clàssica de la Universitat de València.

La didàctica de la literatura grega a la universitat no s'ha de deslligar no només de la reforma dels plans d'estudi, sinó de tot el procés de configuració de l'anomenat Espai Europeu d'Educació Superior (EEES). La configuració dels graus de quatre cursos impulsada pel Ministerio de Educación ha tingut com a conseqüència, juntament amb l'assignació d'un no pas petit percentatge de crèdits per al treball final de grau, una dràstica reducció de l'oferta de matèries optatives de segon cicle, amb vistes en canvi a mantenir la presència de les matèries obligatòries. Aquesta perspectiva ha dut la major part d'universitats a programar l'ensenyament de la literatura amb un únic curs, organitzat en dos semestres, en una línia de continuïtat respecte del model anterior.

Els estudis del grau de Filologia Clàssica a la Universitat de València, tot i les mancances i carències de les dotacions humanes i materials del Departament encarregat d'aquesta docència, s'han dissenyat d'una manera diferent. Plenament conscients de la importància de l'ensenyament de la literatura, tant per a la formació bàsica dels nostres estudiants com per a la formació d'investigadors, la docència d'aquesta matèria s'ha previst al llarg de tres semestres i amb tres matèries, totes tres de sis crèdits, clarament diferenciades. Les dues primeres, Literatura Grega I i Literatura Grega II, tenen caràcter obligatori, mentre que la darrera, Literatura Grega III, té caràcter optatiu i vinculat a la futura formació d'investigadors. Els corresponents descriptors són els següents:

- Literatura Grega I: es centrarà en la definició de l'espai literari al si de la cultura grega, i en qüestions bàsiques com ara les influències de les literatures orientals, el procés de transformació d'una cultura oral en una d'escrita, la periodització de la creació literària grega en les èpoques arcaica, clàssica, hel·lenística i imperial, el paper social del creador literari des de l'horitzó indoeuropeu, la circulació de textos i les condicions de la transmissió i la recepció de la literatura grega.
- Literatura Grega II: abordarà amb deteniment qüestions bàsiques com ara l'estudi de les fonts per al coneixement de la literatura grega, els conceptes de gènere i formes literàries des de la tradició grega fins a la crítica moderna, la intertextualitat entre creadors contemporanis o bé de diferents èpoques, les relacions entre literatura i societat al llarg de la història cultural grega, etc., tot exemplificant aquests temes amb l'ajut de textos selectes i escaients per a la millor comprensió de la matèria.
- Literatura Grega III: a diferència de les precedents, aquesta matèria està concebuda com a un curs monogràfic en què s'estudiaran de manera sistemàtica un autor, un gènere o una època, a criteri del o de la docent, per tal d'iniciar l'estudiant en els problemes i mètodes de l'estudi d'aspectes concrets de la literatura grega.

L'articulació de totes tres matèries es fa al llarg dels cursos tercer i quart. Tanmateix, l'extensió d'un 50% del *creditatge* de l'antic curs de literatura grega, combinat amb una programació que abasta dos dels quatre cursos del grau, obliga a un

¹² Frontisi-Ducroux 1986; Brillante 1992; Nagy 1992; Lombardo 1995-1998; Gradolini 1996; Schütz 1988; Cerri 2003.

important esforç de coordinació per tal de no causar en l'estudiant una sensació de dispersió. Mitjans bàsics d'aquest disseny de la didàctica de la literatura grega són els tres següents:

- En primer lloc, una constant interrelació entre els processos literaris i els històrics i culturals, tot aprofitant la base de coneixements adquirida mitjançant, en primer lloc, la matèria de primer cicle Formació General Humanística, obligatòria i configurada per dues assignatures, Introducció a la Història de Grècia i Roma i Introducció a la Filosofia Antiga, semestrals de primer i segon curs, respectivament; i mitjançant, en segon lloc, la matèria Origen, Formació i Pervivència de la Cultura Clàssica, programada al llarg de tot el grau, obligatòria i configurada per tres assignatures, Religió i Mitologia Grecoromana, Introducció a la Filologia Clàssica, i Lingüística Indoeuropea, semestrals de primer, tercer i quart curs, respectivament.
- Segonament, l'establiment d'un diàleg constant entre docent i estudiant, per tal d'identificar, formular i analitzar els principals problemes que afecten tant la creació i difusió de la literatura grega al seu espai cronològic i geogràfic, com la transmissió i recepció de la mateixa durant les èpoques medieval, moderna i contemporània.
- Finalment, un recurs continuat de comparació entre els fenòmens propis de la literatura grega i els de la llatina, tant pel que fa a la creació de les obres, com pel que fa a la seua transmissió i recepció.

A diferència de la programació de la literatura llatina en els seus dos primers cursos, la grega no contempla un temari distribuït de manera diacrònica. L'estructura que hem dissenyat prescindeix, de manera clara i rotunda, de la subjecció a una programació tradicional, diguem-ne des d'Homer fins a la novel·la, per dues raons fonamentals: la primera, perquè un tractament sistemàtic del conjunt de la literatura grega requereix un nombre elevat de crèdits, el que només seria possible en detriment de l'explicació dels continguts que hem privilegiat al present pla d'estudis; la segona, perquè l'atenció a molts d'aquests continguts, necessàriament vinculats a una època concreta, es vehiculen d'una manera suficient al llarg dels cursos de llengua grega, dedicats als gèneres de la historiografia al primer i al segon cursos, l'oratòria al segon i al tercer, l'èpica al tercer, i la lírica i el drama al quart.

El plantejament que defensem no és tampoc un d'original. Des de la publicació de l'excel·lent volum de Bruno Gentili (1996³) s'ha fet evident la possibilitat d'explicar literatura sense la cotilla d'una exposició diacrònica. Dins d'aquesta perspectiva cal situar l'aparició dels llibres de Pierre Brunet (1997) i d'Anna Beltrametti (2005). L'un i l'altre representen la transposició d'aquesta manera d'explicar literatura al format del manual d'estudi, tant el concebut com a breu introducció al cas de Brunet –de claredat impagable, i que demana un anostrament– com el de caire més avançat, que és el cas de Beltrametti.

3. Els materials *Teoria i història literàries gregues*

L'experiència de l'aplicació inicial d'aquest pla, encara en curs, no ens permet de reflectir ara per ara cap ni una conclusió. Disposem, però, de materials nous, creats de manera específica per a aquesta docència. Es tracta del llibre *Teoria i història literàries gregues* (Redondo 2008), publicat en format digital per la mateixa Universitat de València, i que els estudiants poden fer servir per a les matèries Literatura Grega I i

Literatura Grega II, i especialment la primera. El caràcter virtual de la publicació permetrà de millorar-la periòdicament.

Un dels avantatges dels materials emprats és el de la llengua. Disposàvem fins ara d'un utilíssim manual, el dels professors Carles Miralles i Pilar Gómez, publicat per la Universitat Oberta de Catalunya (Miralles i Gómez, 1997). Amb aquesta sola excepció, els estudiants catalanoparlants de Filologia Clàssica no poden conèixer la literatura grega si no és a través d'una altra llengua. Totes dues obres són perfectament complementàries, ateses les característiques respectives.

L'obra està composta per nou temes, «L'herència literària indoeuropea», «Els gèneres literaris grecs», «La periodologia de la literatura grega antiga», «Oralitat i escriptura», «Els factors socials de la creació i difusió literàries», «La geografia literària grega», «Literatura i pensament», «Creació i imitació» i «La transmissió i recepció de la literatura grega antiga». Aspectes cabdals del disseny adoptat són els següents: l'harmonia entre les anàlisis diacrònica i sincrònica, sempre des d'una perspectiva crítica amb els mètodes de la història de la literatura més tradicional; la revisió del discurs sobre la literatura grega establert al llarg del segle XIX i la primera meitat del XX; i l'establiment d'un diàleg entre la composició i la recepció de la literatura, d'una banda, i els horitzons ideològics –polític, jurídic, religiós– i socioeconòmics propis de cada cultura, d'una altra.

L'autonomia dels nou temes, que la seriació establerta no compromet, permet de tractar-ne per separat i en la seqüència que hom vulgui determinar. Aquesta autonomia té una finalitat en ella mateixa: possibilita no només la planificació anyal de la docència, tant la presencial (explicació a classe, *classroom-made exposition*) com la no presencial (elaboració de treballs, *portfolio*), ans també la planificació individualitzada d'acord amb la formació i els interessos de cada estudiant. La característica de la segmentabilitat dels materials il·lustra l'interès dels plantejaments didàctics actuals per una planificació oberta i adaptable de la docència de la literatura grega (Easterling i Knox 1985; Rossi i Nicolai 2006). Acompanya el llibre un ample recull de textos, tots ells de traducció pròpia, triats per tal de sustentar l'explicació i discussió dels continguts de cadascun dels temes. Aquest recull pot esdevenir la base per a l'elaboració d'un corpus de qüestionaris a manera de quadern d'exercicis, que faciliti la integració de l'explicació de la literatura dins el currículum de l'estudiant, al costat de les matèries de traducció i gramàtica. Un interessantíssim precedent és el del manual de Rossi i Nicolai, concebut per a l'ensenyament secundari.¹³

El fet que aquests materials estiguin disponibles *online* convida l'estudiant a concebre el seu treball personal dins l'esfera de la virtualitat. Això no vol pas dir que es reclogui com un monjo a la seua cel·la. La tecnologia permet de treballar a l'espai obert d'un parc, a l'espai en moviment d'un tren o un autobús, a l'espai d'estudi d'una biblioteca pública, i a l'espai específic de la biblioteca universitària. En aquest darrer cas, la consulta virtual es combina amb el maneig de publicacions recents, en especial les de caire periòdic. D'altra banda, cada tema està introduït per una sinopsi que té la finalitat de furnir uns coneixements molt bàsics als estudiants del *minor* de Filologia Clàssica, així com a aquells que per les raons que facin al cas vulguin fer una aproximació a la literatura grega antiga.

¹³ Rossi i Nicolai 2006. L'orientació més tradicional d'aquesta obra conjuga tanmateix elements innovadors, com ara la publicació de tres volums diferents, a l'estil de l'obra d'Easterling i Knox, el que facilita la seva adopció en cursos diversos.

4. Algunes consideracions sobre docència, treball a distància i aprofitament

La impartició del programa que inclouen els materials esmentats es combina a través de sessions lectives i de la participació a l'aula virtual. A més a més, l'antologia de textos busca exemplificar a bastament els aspectes teòrics que prioritzem, el món universitari compta amb altres reculls d'altres característiques que caldrà valorar en el seu moment, aspecte al qual volem dedicar un estudi comparatiu, una tasca que reservem per a un altre moment.¹⁴ Al nostre parer, l'ideal fóra un recull comú entre diferents universitats de la Xarxa Joan Lluís Vives.

Tal com s'ha dut a terme el curs a la UV els darrers anys, les sessions lectives presencials ofereixen els *lineamenta* de diferents aspectes teòrics i de comentari de textos. Tant en la docència presencial com en les tasques de l'aula virtual el professor mira d'engegar el debat obert dins l'aula i d'estimular l'establiment de criteris per a l'avaluació de la creació literària grega segons les pautes donades. En aquest sentit, les aportacions individuals dels alumnes en el fòrum *ad hoc* són un indicador prou fefaent de llur grau d'implicació, assoliment i aprofundiment de la matèria –almenys per al moment en què es fan. Serà tasca del docent, doncs, corregir alguns comentaris (no creiem que calgui fer-ho en tots) per tal que el conjunt de l'alumnat vegi quins són els objectius a assolir i com han de reorientar el seu respectiu treball encomanat.¹⁵

Així mateix, s'encarrega als alumnes la tasca de preparar en grup una exposició d'un dels tres últims temes. El treball col·laboratiu ofereix, a primera vista, dos avantatges que ens semblen de notable importància. En primer lloc permet el reequilibri entre l'alumnat de diversa procedència –i per tant, amb interessos també diversos. Podem afirmar que la interrelació mútua entre diferents classes d'alumnes –no sols els de l'especialitat, doncs– s'ha mostrat com un al·licient ben positiu a l'hora d'assolir objectius previstos i fins i tot d'obrir noves possibilitats. Es busca, en definitiva, que els alumnes aprofundeixin mitjançant pautes i bibliografia donades, però no esdevé infreqüent que el treball aboqui a conclusions diferents a les inicialment previstes. En aquest sentit, doncs, el seguiment mitjançant la tutoria en línia permet d'incorporar noves visions o interpretacions a punts concrets de l'assignatura mateixa, retroalimentant-se contínuament i garantint un grau excel·lent de competència.¹⁶ Cal fer constar, en tot cas, que la tutoria en línia no desvirtualitza ni rebaixa el treball del professor, tot al contrari, el compromet encara més a fer un seguiment dels alumnes, de vegades en moments en què la tutoria presencial pateix d'algunes mancances.

Aquest treball en grup, en fi, ens sembla una eina de primer ordre si pensem que la majoria dels titulats tenen el seu futur com a docents de grec, llatí i cultura clàssica a les aules de secundària on realitzaran tasques de treball col·laboratiu ben habitualment, ja sigui com a participació en grups de treball de professorat, ja sigui com a encàrrec i metodologia de treball amb seus propis alumnes.¹⁷

Es pot afirmar, doncs, que l'experiència d'aquesta assignatura obre perspectives interessants que ens ajuden a encarar el nou marc de les EEES amb l'èxit desitjat. En tot

¹⁴ D'entre tots en cal destacar els que ha posat a disposició l'aula virtual de la UOC, però organitzats de manera ben diferent atès que es tracta d'una antologia destinada a estudiants del grau d'Humanitats.

¹⁵ Ens sembla recomanable la lectura de l'assaig d'E. Barberà i E. Levin (2005). No entra en la nostra perspectiva, de moment, el recurs a la videoconferència, sobre la qual es pot veure l'experiència en la impartició de sintaxi grega de Clua i Martínez (2006).

¹⁶ És ben possible, però, que calgui matisar algunes afirmacions, massa optimistes –pel moment en què foren escrites– de Siemens (2004) i Simonson (2005) pel fet que no sempre es donen les condicions òptimes per a lligar cognitivisme i constructivisme a la vegada.

¹⁷ A títol orientatiu es poden veure les recomanacions de Federico Borges (2007) i Albert Sangrà (2007) sobre aquesta qüestió per bé que, tal com emfasitzen Teresa Romeu i Montse Guitert (2007), cal una preparació prèvia d'aspectes tècnics ben sòlida per part del professor.

cas, sembla que l'historicisme deixa pas a una nova manera d'enfrontar-se al fet literari de l'antiga Grècia amb una aproximació més globalitzadora i interdisciplinària. Hom es demana, de vegades, si talment per la llei del pèndol, aquesta metodologia pot tornar a canviar. Com sigui, davant els nous reptes que demana el pla de Bolonya convé tenir cura en els següents aspectes:

- una programació realista de la matèria que superi els defectes advertits en la primera part de la nostra comunicació;
- assegurar la correcta assumpció de la metodologia comentada sobre la didàctica de la literatura grega en el docent, que és qui l'ha de transmetre a l'estudiant;
- l'ús de recursos que inclouen la web 2.0 de manera creixent (a la UOC s'ha obert fins i tot un espai wiki per a materials i treballs dels estudiants; a la UV s'han obert espais també per tal que s'iniciïn en l'ús de la blogosfera), la utilització de projectes internacionals sobre el món clàssic a l'abast (revistes electròniques, bases de dades, etc.);

l'increment del treball i documentació en l'entorn digitalitzat necessita uns criteris i mitjans que posin a l'abast de l'estudiant i de l'investigador les edicions millors i més autoritzades. Es fa necessari corregir l'escassetat de materials sobre el món clàssic no només en portals com <<http://books.google.com/>>, <<http://www.archive.org/>>, <<http://www.apuntsuniversitat.cat>>, etcètera, sinó en les intranets que cadascun dels professors haurà d'acostumar-se a gestionar. Es fa necessària també la versió d'aquests continguts a llenguatges informàtics compatibles per exemple amb els nous lectors electrònics (*e-readers*, *e-books*);

- saber mantenir un rol adequat davant la incorporació d'alumnes amb interessos, *curricula* o titulacions diversos;
- la correcció/actualització constant;
- la interacció mútua (professor-alumnes i alumnes-alumnes) en tasques de seguiment i tutoria dels treballs encarregats tot cenyint-se a una temporització racional, però exigent a la vegada.

Per això, partint dels seus dos eixos principals, el de competitivitat i el de lideratge, sempre serà una tasca a acomplir i a perfeccionar la correcta interacció entre l'espai que deixen les reglamentacions de les matèries i la praxi docent.¹⁸ Caldrà veure, finalment, com aquesta manera de plantejar una matèria concreta es pot adaptar (no direm ampliar) a la idiosincràsia tan variada de les diferents universitats i quin grau d'acolliment pot tenir.

Bibliografia

- Elena BARBERÀ; Edith LITWIN (2005), *Canvis en l'acció docent: de les classes presencials a les classes virtuals*, Barcelona, UOC.
- Roland BARTHES (1987), «La muerte del autor», a id., *El susurro del lenguaje*, Barcelona, Paidós, p. 65-71 (= «La mort de l'auteur», *Manteia*, 5, 1968, p. 12-17).
- Johannes BEER (ed.) (1972), *Friedrich Schiller. Über die naïve und sentimentalische Dichtung*, Stuttgart, Athenäum.

¹⁸ Velaza 2006.

- Eduard BÖCKING (ed.) (1856), *A.W. von Schlegel. Sämtliche Werke V*, Leipzig, Weidmann.
- Hermann BÖHLAU (ed.) (1887-1919), *J.W. Goethe. Sämtliche Werke (Sophienausgabe) XXXVII*, Weimar, Böhlau.
- Federico BORGES (2007), «L'estudiant d'entorns virtuals. Una primera aproximació», *Digithum*, 9, p. 3-9.
- Ernest BOVET (1911), *Lyrisme, épopée, drame: une loi d'évolution générale*, Paris, Armand Colin.
- Anna BELTRAMETTI (2005), *La letteratura greca. Tempi e luoghi, occasioni e forme*, Roma, Carocci.
- Carlo BRILLANTE (1992), «Il cantore e la Musa nell'epica greca arcaica», *Rudiae*, 4, p. 7-37.
- Pierre BRUNET (1997), *La naissance de la littérature dans la Grèce ancienne*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Giovanni CERRI (2003), «Odiseo, l'eroe che narra se stesso», a Salvatore NICOSIA (ed.), *Ulisse nel tempo. La metafora infinita*, Venezia, Marsilio, p. 31-55.
- Diskin CLAY (1988), «The Theory of the Literary Persona in Antiquity», *Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici*, 40, p. 9-40.
- Diskin CLAY (2004), *Archilochos Heros: The Cult of Poets in the Greek Polis*, Cambridge (MA), Harvard UP.
- José Antonio CLÚA; Javier MARTÍNEZ GARCÍA (2006), «Sintaxis griega por video conferencia: una experiencia bianual. (Programa P.I.R.)», *Estudios Clásicos*, 130, p. 103-158.
- Patricia E. EASTERLING; Bernard M.W. KNOX (1985), *Greek Literature*, Cambridge, Cambridge UP.
- Joseph EISELEIN (ed.) (1825), *J. Winckelmann. Sämtliche Werke I*, Donaueschingen, Deutscher Classiker Verlag.
- Janet FAIRWEATHER (1974), «Fiction in the Biographies of Ancient Writers», *Ancient Society*, 5, p. 231-275.
- Michel FOUCAULT (1994), «Qu'est-ce qu'un auteur», *Dits et écrits*, Paris, Gallimard (= *Bulletin de la Société Française de Philosophie*, 64, 1968, p. 73-104).
- Françoise FRONTISI-DUCROUX (1986), *La cithare d'Achille. Essai sur la poétique de l'Illiade*, Roma, Ateneo.
- Herman Northrop FRYE (1957), *Anatomy of Criticism*, Princeton, Princeton UP.
- Bruno GENTILI (1996³), *Poesia e pubblico nella Grecia antica*, Roma, Ateneo (= *Poesía y público en la Grecia antigua*, Barcelona, Quaderns Crema, 1996).
- Simonetta GRADOLINI (1996), *Canti e aedi nei poemi omerici*, Pisa-Roma, Istituti editoriali e poligrafici internazionali.
- Sergi GRAU (2009), *La imatge del filòsof i de l'activitat filosòfica a la Grècia antiga. Anàlisi dels tòpics biogràfics presents a les 'Vides i doctrines dels filòsofs més il·lustres' de Diògenes Laerci*, Barcelona, PPU.
- George GROTE (1846-1856), *History of Greece I-XII*, London, John Murray.
- Elizabeth IRWIN (2006), «The Biographies of Poets: the Case of Solon», a Brian MCGING; Judith MOSSMAN (ed.), *The Limits of Ancient Biography*, Swansea, The Classical Press of Wales, p. 13-30.
- Maarit KIVILO (2001), «The archaic Biography of Homer», *Studia humaniora Tartuensia*, 2, p. 1-5, <<http://www.ut.ee/klassik/sht/2001/kivilo2.pdf>> [data de consulta: 19/7/2012].
- Maarit KIVILO (2010), *Early Greek Poets' Lives: the Shaping of the Tradition*, Leiden-Boston, Brill.

- M. Rose LEFKOWITZ (1981), *The lives of the Greek poets*, London, Duckworth.
- Friedrich LEO (1904), *Die Originalität der römischen Literatur*, Göttingen-Vandenhoeck, Ruprecht.
- Friedrich LEO (1913), *Geschichte der römischen Literatur I. Die archaische Literatur*, Berlin, Weidmann.
- Albin LESKY (1957²), *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern, Francke.
- Giovanni LOMBARDO (1995-1998), «Il genio del cantore. Poetica e retorica nella supplica di Femio (Hom. *Od.* XXII 344-53)», *Helikon*, 35-38, p. 3-54.
- Bulwer LYTTON (1837) *Athens: Its Rise and Fall*, London-Saunders, Otley (reimpr. a cura d'O. Murray, London-New York, Routledge, 2004).
- Ramón MENÉNDEZ PIDAL (1980²), *Reliquias de la poesía épica española*, Madrid, Gredos.
- Manuel MILÀ I FONTANALS (1884), *Principios de literatura general (teoría estética y literaria)*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa.
- Carles MIRALLES; Pilar GÓMEZ (1997), *Literatura grega*, Barcelona, UOC.
- Karl Otfried MÜLLER (1824), *Geschichten hellenistischer Stämme und Städte. II-III. Die Dorier*, Breslau, Max.
- Gregory NAGY (1992), «Authorisation and Authorship in the Hesiodic *Theogony*», *Ramus*, 21, p. 119-130.
- Jordi REDONDO (2008), *Teoria i història literàries gregues*, València, Universitat de València.
- Jordi REDONDO (2009), «El relativisme dels sofistes i la seua influència al pensament modern. Notes sobre l'antropologia de Hume i Kant», a Ramon TORNÉ; Josep M. PORTA (eds.), *Actes de les III Jornades Lleidatanes de Filosofia Moderna*, Lleida, IIEI, p. 109-131.
- Teresa ROMEU; Montse GUITERT (2007), «La docència del treball en equip en xarxa pels docents», a *II Jornades en xarxa sobre l'espai europeu d'ensenyament superior: compartint noves pràctiques docents*. Barcelona, UOC-Dept. d'Innovació, Universitats i Empresa, <http://www.uoc.edu/symposia/eees2007/pdf/Espai_europeu_2007_complet.pdf>. [data de consulta: 19/7/2012].
- Luigi Enrico ROSSI; Roberto NICOLAI (2006), *Storia e testi della letteratura greca I-III*, Firenze, Le Monnier.
- Albert SANGRÀ (2002), «Educación a distancia, educación presencial y uso de la tecnología: una tríada para el progreso educativo», *Edutec*, 15, p. 1-18 <<http://edutec.rediris.es/Revelec2/revelec15/sangra.pdf>> [data de consulta: 19/7/2012].
- Walther SCHÜTZ (1988), «Die drei Lieder des Demodokos. Mythen als Lebenshilfe in der homerischen *Odyssee*», *Gymnasium*, 105, p. 385-408.
- George SIEMENS (2004) «Conectivismo: una teoría de aprendizaje para la era digital», <<http://www.scribd.com/doc/201419/Conectivismo-una-teoria-del-aprendizaje-para-la-eradigital>> [data de consulta: 19/7/2012].
- Michael SIMONSON (2005), *Teoria, Investigació i educació a distància*, Barcelona, UOC.
- Javier VELAZA (2006), «Els estudis clàssics en el marc de l'EEES», *Auriga*, 45, p. 7-8.
- Willem Jacob VERDENIUS (1983), «The Principles of Greek Literary Criticism», *Mnemosyne*, 36, p. 14-59 (= *The Principles of Greek Literary Criticism*, Leiden, Brill, 1983; trad. it., *I principi della critica letteraria greca*, Modena, Mucchi, 2003).
- Robert WOOD (1767), *A Comparative View of the Ancient and Present State of the Troade. To Which is Prefixed an Essay on the Genius of Homer*, Londres, Hughs

(= *Robert Woods Versuch über das Originalgenie des Homers*, Frankfurt, Undreäische Buchhandlung, 1773).

Curricula

Jordi Redondo i Sànchez és catedràtic excedent d'institut i des del 1992 és professor titular de Filologia Grega a València. És traductor a la Fundació Bernat Metge i a l'editorial Gredos. Ha dirigit diverses tesis doctorals i ha estat professor visitant en diverses universitats.

Ramon Torné i Teixidó és catedràtic d'institut i ha impartit docència en les universitats Oberta de Catalunya, València i Oviedo. Ha traduït tragèdia grega a la col·lecció «L'Esparver Clàssic» i ha publicat estudis sobre crítica textual i tradició clàssica.
